

Επιστημονικές προσεγγίσεις που τροφοδοτούν την θεωρητική σκέψη για την πολιτική οικολογία

Τάσος Χοβαρδάς

hovardas@ucy.ac.cy

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Επιστημών Αγωγής

Journal of Research in Science Teaching, Editorial Board Member (2017-2020)

Society & Natural Resources, Editor-in-Chief (2017-2020)

ΚΑΛΛΙΣΤΩ - Περιβαλλοντική Οργάνωση για την Άγρια Ζωή και τη Φύση

Δομή εισήγησης

- **Εισαγωγικές τοποθετήσεις**
  - Τι είναι πολιτική οικολογία
- **Κύριες αφηγήσεις**
  - Τραγωδία των κοινών (Garrett Hardin) vs. διακυβέρνηση κοινών πόρων (Elinor Östrom)
  - Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη
  - NIMBY vs. περιβαλλοντική δικαιοσύνη
  - Καταστροφή της φύσης vs. παραγωγή της φύσης
  - Κοινωνικές δομές vs. αυτενέργεια

- **Ερωτήματα για την περιβ. πολιτική και την περιβ. εκπαίδευση**
- **Βιβλιογραφία**
  - Τραγωδία των κοινών
  - Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη
  - Σκουριές
  - Προστατευόμενες περιοχές
  - Πυρκαγιές 2007
  - Οικολογικός εκσυγχρονισμός
  - Διακινδύνευση και περιβαλλοντικός σχεδιασμός

Εισαγωγικές τοποθετήσεις

- Τι είναι πολιτική οικολογία;
  - Robbins, P. (2004). Political ecology – A critical introduction. Blackwell, Malden, MA.
  - Πολιτική οικολογία vs. "απολίτικη" οικολογία
  - Οικολογικά όρια
  - Οικολογικός εκσυγχρονισμός

Τραγωδία των κοινών (Garrett Hardin)

- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. Science, 162(3859), pp. 1243-1248.
- ...Φανταστείτε έναν βοσκότοπο, όπου όλοι έχουν ελεύθερη πρόσβαση. Πρέπει να περιμένουμε ότι κάθε κτηνοτρόφος θα επιχειρήσει να οδηγήσει όσα περισσότερα ζώα μπορεί στον κοινό αυτόν βοσκότοπο ... Ως ορθολογικό ον, κάθε κτηνοτρόφος επιδιώκει να μεγιστοποιήσει το κέρδος του. Άμεσα ή έμμεσα, λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά, θα αναρωτηθεί: «Ποιό θα είναι για μένα το όφελος, αν προσθέσω ένα ακόμη ζώο στο κοπάδι μου;»

Τραγωδία των κοινών (Garrett Hardin) vs. διακυβέρνηση κοινών πόρων (Elinor Östrom)

- Οι άνθρωποι δεν αποφασίζουν ως απομονωμένα άτομα αλλά ως μέλη κοινωνιών (θεωρία ορθολογικής επιλογής vs. Κοινωνικές νόρμες)
- Ρυθμίσεις και κανόνες για τη διαχείριση των κοινών
- "Απουσία" ρυθμίσεων = μετάβαση από πρότερες ρυθμίσεις σε μεταγενέστερες (*res nullius* vs. *res communes*)
- Πρόσβαση, τοπικές κοινωνίες

Τραγωδία των κοινών vs. οικοαριστερή/οικομαρξιστική προσέγγιση

Hovardas, T. (2017d). The sacred cow of Garrett Hardin: A critical reading of the theory of the commons (In Greek). In: G. Velegrakis, H. Konstantatos, & C. Hadjimichalis (Eds.), Political ecology (pp. 33-52). Nisos: Athens. [In Greek]

	Πλαισίωση στην «τραγωδία των κοινών»	Πλαισίωση με βάση μια οικοαριστερή/οικομαρξιστική προσέγγιση
Κοινά (βοσκότοπος)	Φυσικοί πόροι αναγκαίοι για την παραγωγική διαδικασία	Μέσα παραγωγής στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής που δεν αποτελούν προϊόν ανθρώπινης εργασίας
Πρόσβαση στα κοινά	Ελεύθερη, χωρίς περιορισμούς, πρόσβαση στα κοινά	<ul style="list-style-type: none"> • Προ-καπιταλιστικές ρυθμίσεις που εμμένουν στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής • Περιβαλλοντική υποβάθμιση σε καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής (εξάντληση φυσικών πόρων ή ρύπανση)
Ιδιοκτήτης (ζωικού) κεφαλαίου	Ο ολότυπος του νεωτερικού υποκειμένου που δρα με βάση μια ορθολογικότητα αμιγώς εργαλειακή	Ο ολότυπος του ατομικού κεφαλαίου στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής
Φέρουσα ικανότητα κοινών (βοσκοϊκανότητα)	Μέγιστη δυνατή κάρπωση φυσικών πόρων ή απόθεση καταλοίπων, πριν την υποβάθμιση των κοινών	Αναπαραγωγή των συνθηκών παραγωγής

Τραγωδία των κοινών vs. οικοαριστερή/οικομαρξιστική προσέγγιση (2)

	Πλαισίωση στην «τραγωδία των κοινών»	Πλαισίωση με βάση μια οικοαριστερή/οικομαρξιστική προσέγγιση
Αύξηση (ζωικού) κεφαλαίου	Η εφαρμογή της θεωρίας ορθολογικής επιλογής στην «τραγωδία των κοινών»	Επανεπένδυση τμήματος της υπεραξίας, που έχει ήδη πραγματοποιηθεί, σε έναν επόμενο κύκλο παραγωγής
Υποβάθμιση κοινών (βοσκότοπου)	Υπέρβαση φέρουσας ικανότητας των κοινών εξαιτίας της ορθολογικής δράσης των εμπλεκόμενων (υπέρβαση βοσκοϊκανότητας εξαιτίας της ορθολογικής συμπεριφοράς των ιδιοκτητών ζωικού κεφαλαίου)	Η ταχύτητα με την οποία πρέπει να τροφοδοτηθεί η παραγωγική διαδικασία, με μέσα παραγωγής που δεν συνιστούν προϊόν ανθρώπινης εργασίας, είναι ταχύτερη από την ταχύτητα με την οποία θα μπορούσαν να αναπαραχθούν οι συνθήκες παραγωγής
Αδυναμία ρύθμισης της πρόσβασης στα κοινά από τους εμπλεκόμενους	Οι εμπλεκόμενοι δεν μπορούν να μεταβάλουν τους κανόνες πρόσβασης	Τα ατομικά κεφάλαια δεν μπορούν μόνο τους να επαναρρυθμίσουν τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας
Κρατική παρέμβαση	Κρατική παρέμβαση για τη μεταβολή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των κοινών και τη ρύθμιση της πρόσβασης σε αυτά (ιδιωτικοποίηση ή κρατικοποίηση)	<ul style="list-style-type: none"> • Κρατική παρέμβαση για την περίφραξη των κοινών • Κρατική παρέμβαση για την επαναρρύθμιση του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας

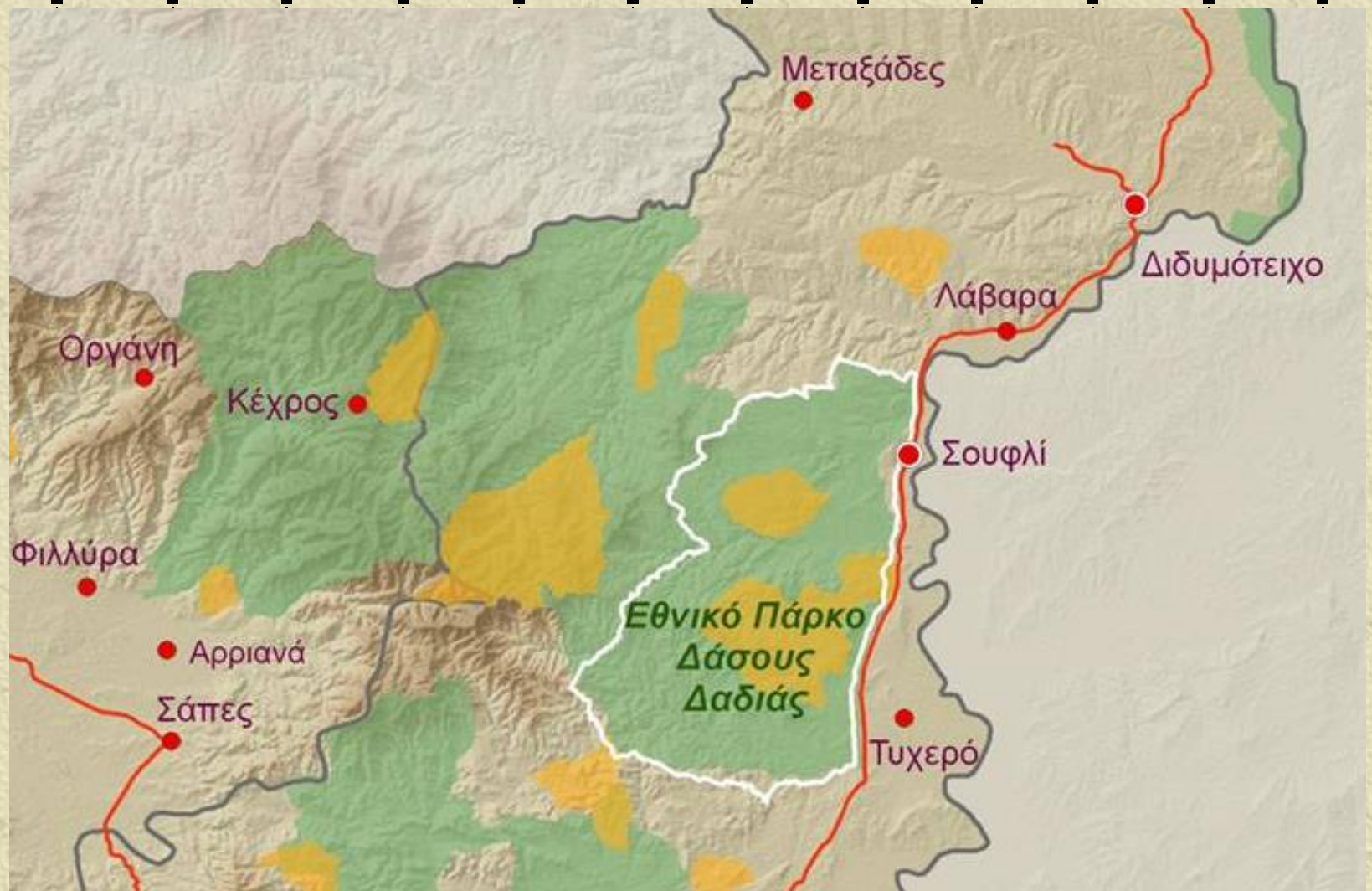
Τραγωδία των κοινών vs. εναλλακτικές αναγνώσεις

- Ανθρωπολογία
- Κοινωνιολογία
- Κενό ρυθμίσεων vs. μετάβαση από έναν τύπο ρυθμίσεων σε έναν άλλο
- Η αφήγηση του επικαλείται τα κοινά αλλά τα έχει ήδη καταργήσει, αφού αναφέρεται σε μια μεταβατική (επερχόμενη) κοινωνική ρύθμιση
- Ανάδυση νεοφιλελεύθερου υποκειμένου (Dardot, P., Laval, C., 2017. The New Way of the World: On Neoliberal Society, trans. G. Elliott. Verso, London.)

Καταστροφή της φύσης vs. παραγωγή της φύσης – προστατευόμενες περιοχές

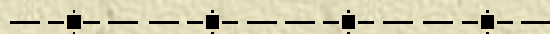

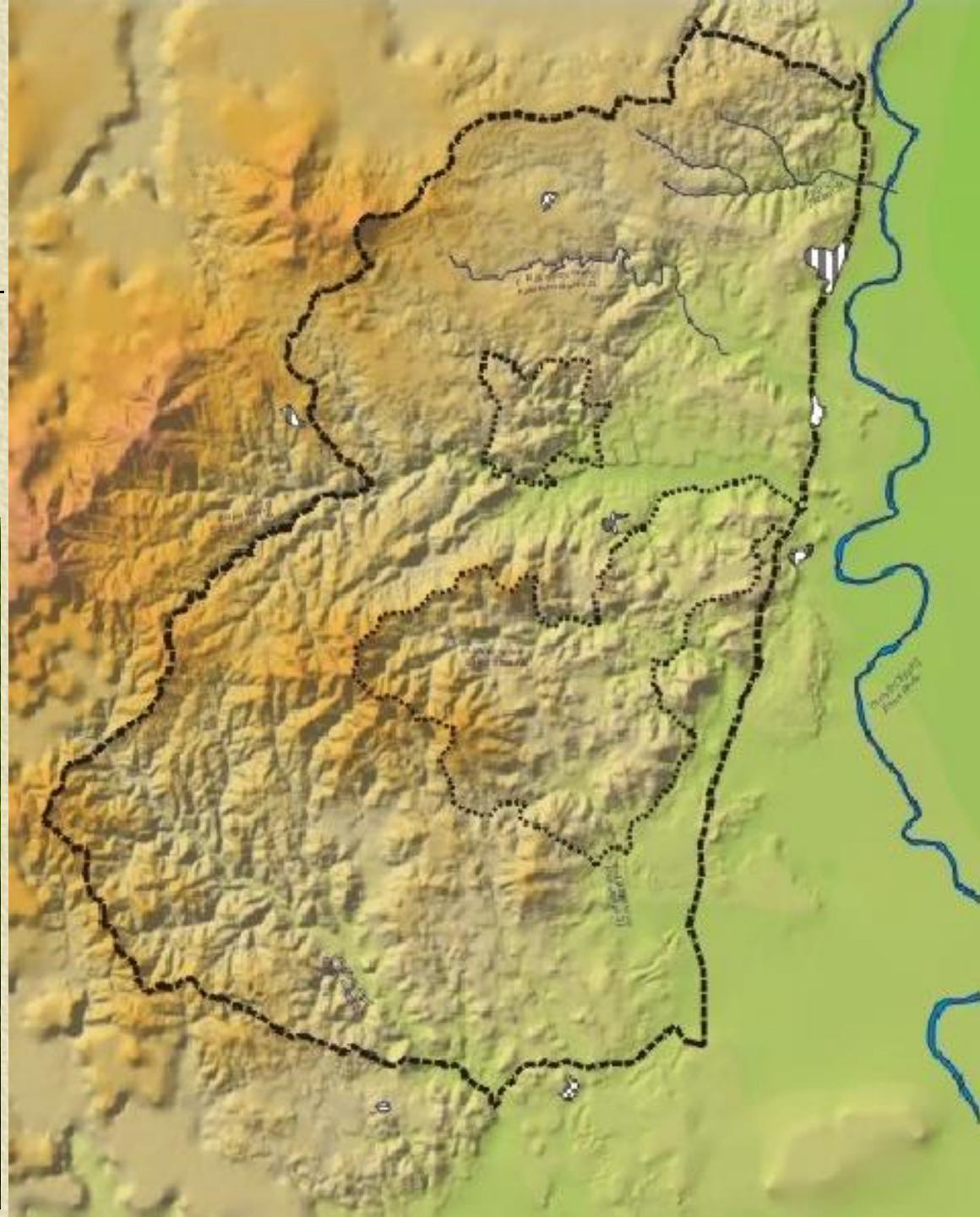

Ανακήρυξη
προστατευόμενης
περιοχής:

Όρια, μέσα-έξω

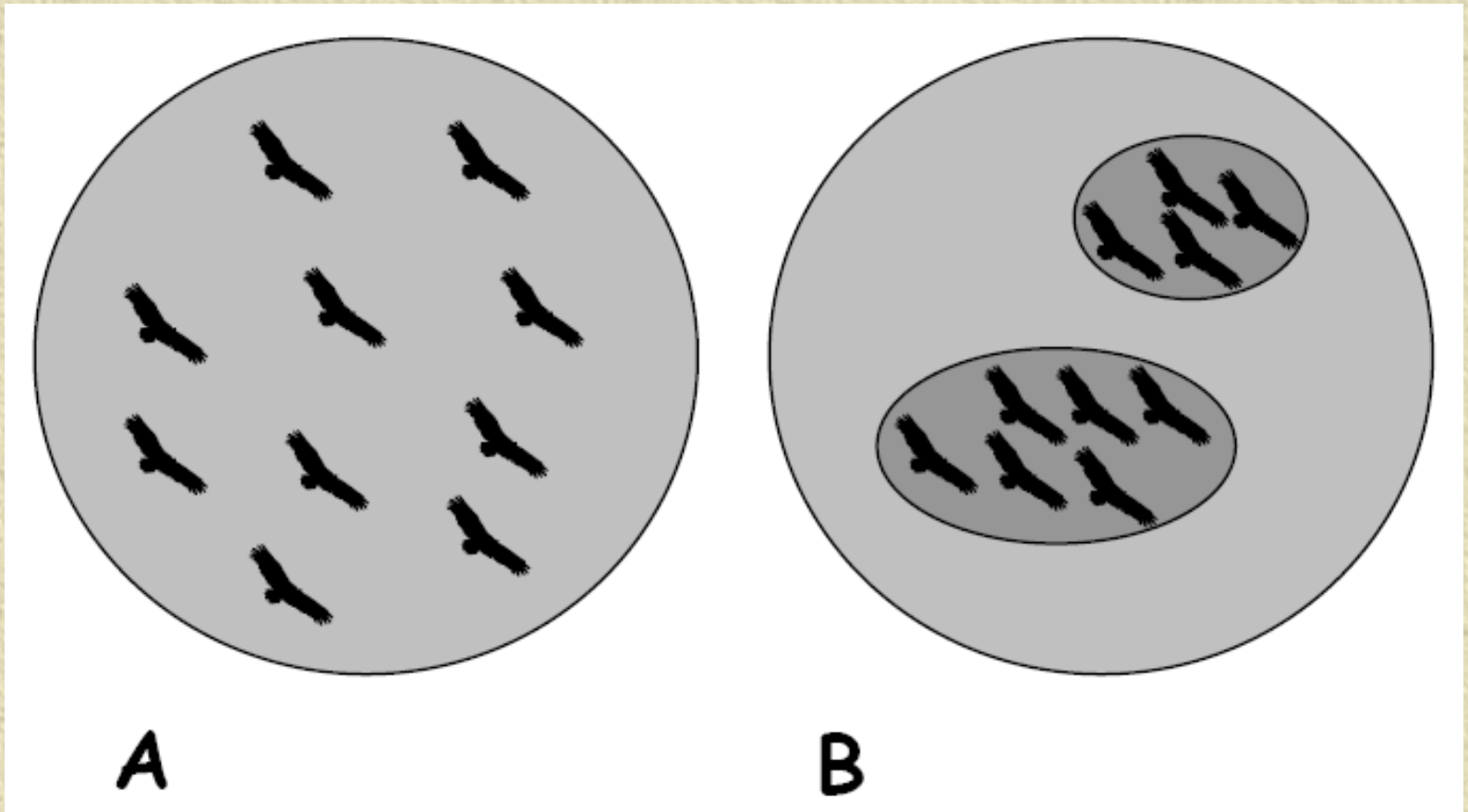

Ιδρυτική στιγμή –
κατασκευή χώρου

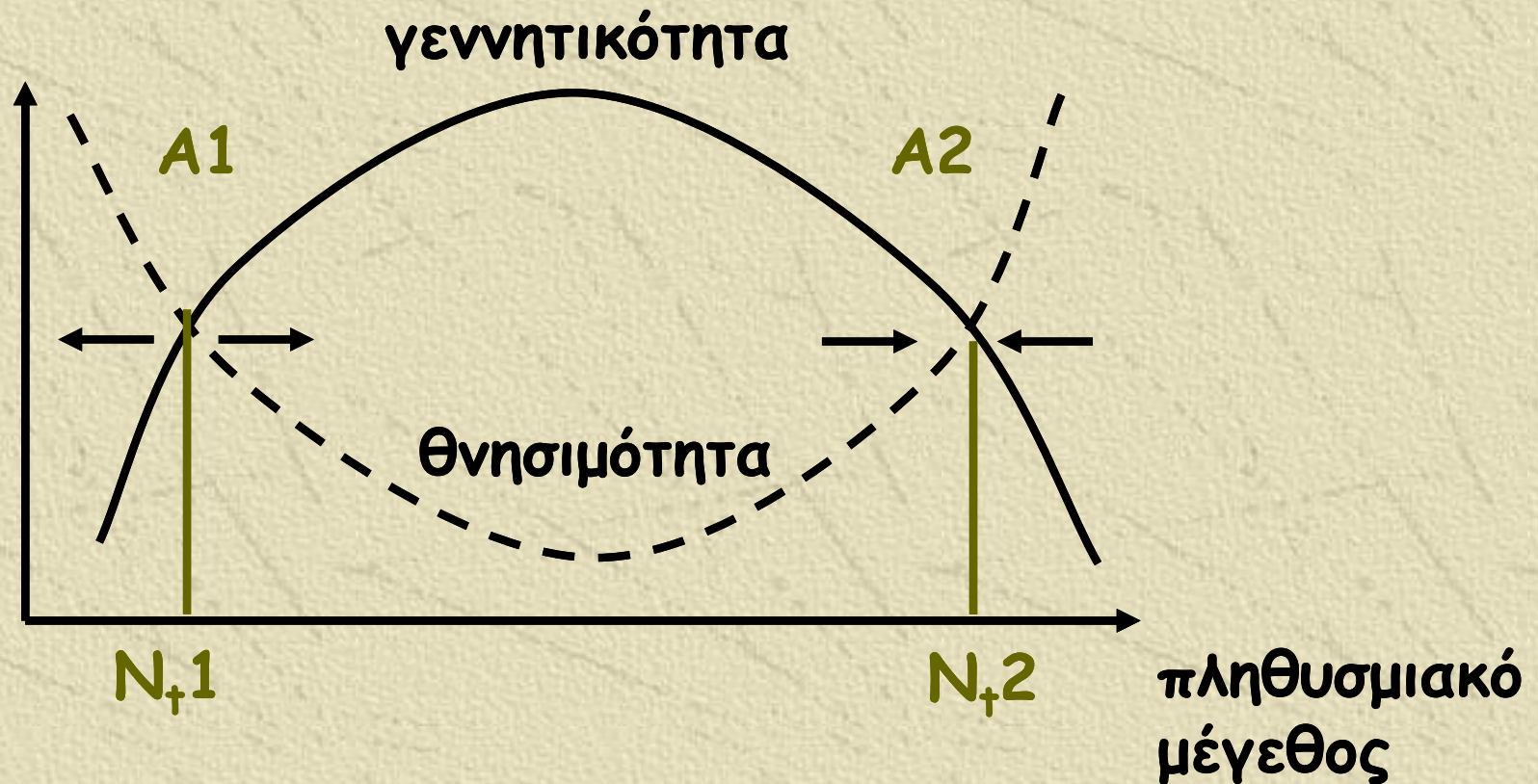
Πληθυσμιακό μέγεθος = άτομα στον χώρο

Πρότυπο δυναμικής πληθυσμών Allee

Η έννοια της "ισορροπίας" (Hovardas and Korfiatis 2011)

Θεματική	Εναλλακτικές ιδέες	Εκπαιδευτικοί στόχοι
Η 'ισορροπία' σε αντιπαράθεση με τη 'μεταβολή'	Η ισορροπία προϋποθέτει την απουσία μεταβολών	Η ισορροπία στην οικολογία πληθυσμών προκύπτει όταν εξισώνεται ο αριθμός γεννήσεων με τον αριθμό των θανάτων
Ισορροπία vs. μεταβολή ως κανονικότητα στη φύση	Η ισορροπία στη φύση είναι η αναμενόμενη κατάσταση	Η αναμενόμενη κατάσταση είναι η μεταβολή, ενώ η ισορροπία είναι πάντα ένα ενδεχόμενο
Αίτιο και αποτέλεσμα στα πληθυσμιακά φαινόμενα	Η φύση ταυτίζεται με την έννοια της ισορροπίας	Η ισορροπία αποτελεί μία από τις πιθανές καταστάσεις των πληθυσμών και ερμηνεύεται με μοντέλα πληθυσμιακών συστημάτων
Καταστάσεις ισορροπίας	Υπάρχει μόνο μια κατάσταση ισορροπίας	Στους πληθυσμούς που ακολουθούν το πρότυπο Allee υπάρχουν δύο σημεία ισορροπίας
Η ισορροπία ως στόχος της περιβαλλοντικής διαχείρισης	Η ισορροπία είναι πάντα η επιθυμητή κατάσταση	Η ισορροπία για το πρότυπο Allee στο ασταθές σημείο είναι ανεπιθύμητη, αφού εκεί υπάρχει πιθανότητα εξαφάνισης του πληθυσμού
Κοινωνία vs. φύση ως αίτιο έλλειψης ισορροπίας	Η κοινωνία ευθύνεται πάντα για την έλλειψη ισορροπίας στη φύση	Τόσο η ισορροπία όσο και η έλλειψη ισορροπίας μπορεί να είναι το αποτέλεσμα είτε φυσικών φαινομένων είτε ανθρώπινης παρέμβασης είτε συνδυασμός των παραπάνω
Αναπαράσταση προστατευόμενων περιοχών	Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν θύλακες μιας φύσης παρθένας	Οι προστατευόμενες περιοχές είναι περιοχές με συγκεκριμένες ρυθμίσεις στις χρήσεις γης
Δυσιστική vs. διαλεκτική πρόσληψη της σχέσης φύσης-κοινωνίας	Τα απειλούμενα είδη θα επιβιώσουν μόνο αν απαγορευτεί κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα	Τα βιώσιμα πληθυσμιακά μεγέθη εξαρτώνται από τη διαλεκτική σχέση φύσης-κοινωνίας

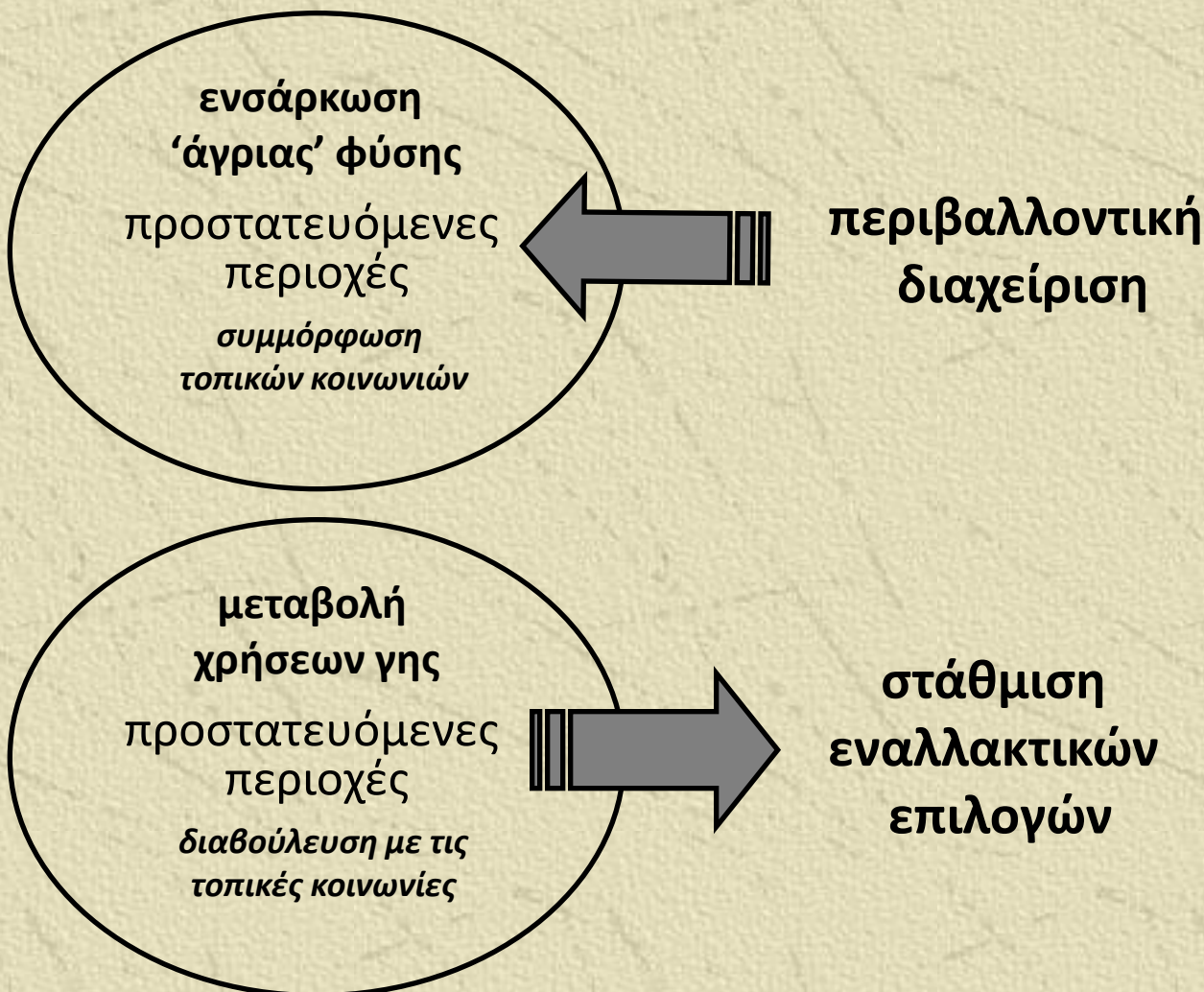

Ανθρωποκεντρισμός-οικοκεντρισμός (Hovardas 2013)

	Ανθρωποκεντρισμός	Οικοκεντρισμός	Κριτική ανασυγκρίτηση οικοκεντρισμού
Κοινωνία/φύση	Η κοινωνία χρησιμοποιεί εργαλειακά τους φυσικούς πόρους, γεγονός που παράγει οικολογικές κρίσεις	Η απόδοση εγγενούς αξίας στη φύση την ανάγει σε υποκείμενο (προστατευόμενες περιοχές)	Για να επιβιώσει, η κοινωνία οφείλει να υπακούει στους κανόνες που θέτει η φύση
Διαλεκτική υποκειμένου/α ντικειμένου	Κοινωνία: Υποκείμενο, Φύση: Αντικείμενο	Κοινωνία: Υποκείμενο, Φύση: Υποκείμενο	Κοινωνία: Αντικείμενο, Φύση: Υποκείμενο

Πρόσληψη προστατευόμενων περιοχών, περιβαλλοντική πολιτική (Hovardas 2013)

Καταστροφή της φύσης vs. παραγωγή της φύσης – σημεία συζήτησης

- Ανθρωποκεντρισμός-οικοκεντρισμός
- Κανονιστικές αρχές, αρχές νομινοποίησης
- Παραγωγή φύσης, διαλεκτική σχέση φύσης-κοινωνίας, χρήσεις γης
- Ρεαλισμός-κονστρουκτιβισμός
- Οντολογική και επιστημολογική συνθήκη
- Κριτικός ρεαλισμός, μετριοπαθής κονστρουκτιβισμός, "διαμεσολάβηση"
- Προστατευόμενες περιοχές και χρήσεις γης
- Προστατευόμενες περιοχές ως περιοχές πειραματισμού
- Πειραματισμός – Σχέση φύσης-κοινωνίας, διαβούλευση, λήψη αποφάσεων

Κοινωνικές δομές vs. αυτενέργεια

- Δομισμός, αντι-ανθρωπισμός
- Αυτενέργεια, βολонταρισμός
- Οι ανθρώπινες κοινωνίες λαμβάνουν αποφάσεις μέσα σε ένα δοσμένο πλαίσιο δυνατοτήτων
- Κοινωνία της διακινδύνευσης
  - Beck, U. (1986). Risikogesellschaft – Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt: Suhrkamp.
  - Luhmann, N. (1986). Ökologische Kommunikation - Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen? Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Μεταδομισμός, μεταμαρξισμός
  - Laclau, E., Mouffe, C. (1985). Hegemony and socialist strategy. London: Verso.

Κοινωνικές δομές vs. αυτενέργεια

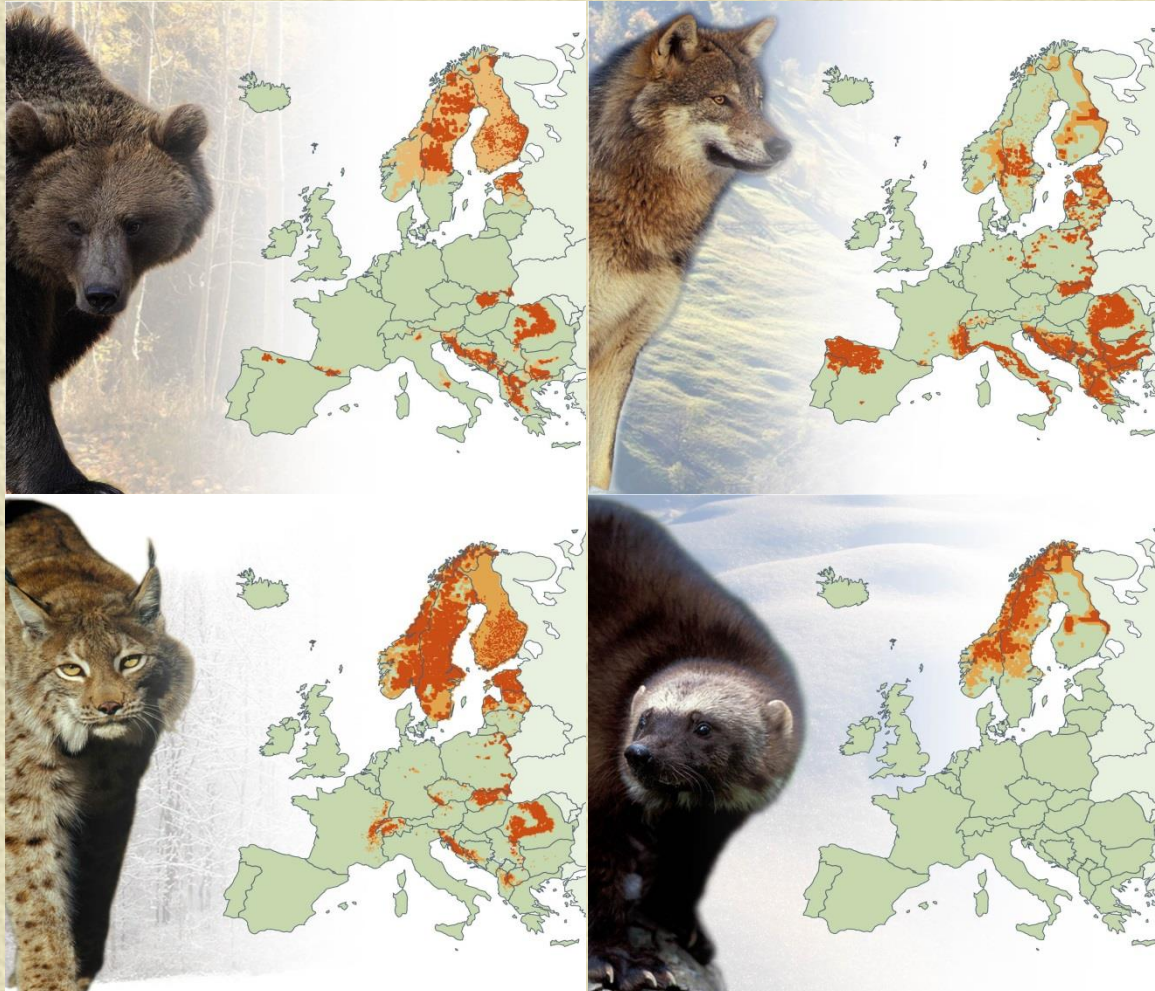
Hovardas, T. (2017c). Risk and uncertainty: Theories of the “unexpected” and environmental planning (In Greek). In: E. Manolas (Ed.), Environmental Sociology (pp. 93-121). Gutenberg, Athens. [In Greek]

	Homo risicus (Ο άνθρωπος που αναλαμβάνει διακινδυνεύσεις)	Homo consternatus (Ο αβέβαιος άνθρωπος)	Homo ignorans (Ο άνθρωπος που δεν γνωρίζει)
Πρότυπο λήψης απόφασης στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό	Μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων (environmental impact assessment)	Αρχή της προφύλαξης (precautionary principle)	Προσαρμοστική διαχείριση (adaptive management)
Πλαισίωση homines	Υπολογισμός βλαβών και ωφελειών με περιθώριο σφάλματος και λήψη αποφάσεων με βάση ένα ισοζύγιο κόστους-οφέλους	Διαπίστωση αδυναμίας διαχείρισης των κινδύνων, αδυναμίας προσδιορισμού σχέσης αιτίου -αιτιατού	Η ανάληψη κάθε διακινδύνευσης μπορεί να ενέχει νέους, απρόσμενους κινδύνους, που δεν μπορούν να προβλεφθούν σε ενεστώτα χρόνο
Τοποθέτηση ως προς τη νεωτερική συνθήκη	Ορθολογική επιλογή, ανάληψη διακινδύνευσης και παρακολούθηση αποτελεσμάτων, πρότυπη κατάσταση ως προς τη νεωτερική συνθήκη	Άρνηση ωφελημάτων, αναστολή διακινδύνευσης, απόρριψη αιφνιδιασμού, απόρριψη «έκπληξης»	«Περικύκλωση» αβεβαιότητας, ανάληψη διακινδύνευσης, όπου ένας μη διαγεγνωσμένος κίνδυνος είναι αναμενόμενος
Ενδεικτικές θεσμικές πρωτοβουλίες	National Environmental Policy Act (1969)	World Charter for Nature (1982), Montreal Protocol, (1987)	Biodiversity Support Programme (1989)

Μεγάλα σαρκοφάγα

<http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/media.htm>

EU Platform on Coexistence between People and Large Carnivores (2015-)

http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/coexistence_platform.htm

---

ENVIRONMENT

European Commission

European Commission > Environment > Nature & Biodiversity

Home About us ▾ Policies ▾ Funding ▾ Legal compliance ▾ News & outreach ▾

NATURE & BIODIVERSITY

- EU Biodiversity Policy ▸
- EU Nature Legislation ▸
- Natura 2000 Network ▸
- Species protection ▾
  - Introduction
  - Wild Birds ▸
  - Species under Habitats Directive ▾

EU Platform on Coexistence between People and Large Carnivores

Regional Platforms (2018-)

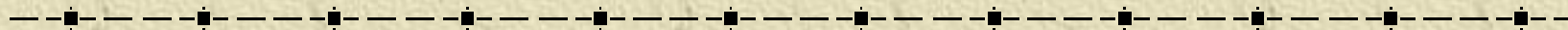
http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/regional_platforms.htm

Ανάλυση SWOT

Hovardas, T. (2018b). A methodology for stakeholder analysis, consultation and engagement in large carnivore conservation and management. In: T. Hovardas (Ed.), Large Carnivore Conservation and Management: Human Dimensions (pp. 79-96). London: Routledge.

	Stock-breeders	Hunters	Foresters	eNGOs
Strengths (In-group aspects that promote agreement or good practice)	Damage prevention methods are acknowledged as effective	Build on scientific knowledge and data collection protocols	Valuable experience gained through working in the local context	Able to facilitate inter-contextual transfer of good practice in bear conservation
Weaknesses (In-group aspects that hinder agreement or good practice)	There is yet no valid way of certifying livestock guarding dogs	Any damage to hunting dogs is a significant loss for hunters	There are several barriers to be overcome in order to fulfil the mission of the Forest Service adequately	Objectives and demands might not be adequately tailored to the local context
Opportunities (Inter-group aspects that promote agreement or good practice)	A minimum of damage to livestock can be accepted, provided that it is compensated 	Wish to be involved in wildlife and nature conservation initiatives	Institution responsible by the law for bear conservation 	Strongly support the improvement of damage compensation systems
Threats (Inter-group aspects that hinder agreement or good practice)	Some do not apply for compensation because they believe they would not be fairly compensated	Conflict with stock-breeders may escalate and result in illegal use of poisoned baits	There are several difficulties in engaging in wildlife and nature conservation networks	Negative attitudes towards eNGOs still prevail within other stakeholder groups

Συμμετοχική ανάπτυξη σεναρίων

Hovardas, T. (2018b). A methodology for stakeholder analysis, consultation and engagement in large carnivore conservation and management. In: T. Hovardas (Ed.), Large Carnivore Conservation and Management: Human Dimensions (pp. 79-96). London: Routledge.

Topics	Business-as-usual scenario	Small-effort scenario	Best-case scenario
Certification of livestock guarding dogs	There has been no formalized certification process	Phenotypic characteristics will be determined to ensure the preservation of guarding dog characteristics	A Certification Centre will be established by a consortium of stakeholders
Breeding of livestock guarding dogs	There has been no concerted action to promote good practice in breeding of livestock guarding dogs	Good practice in breeding will be promoted by a stock breeder network for exchanging livestock guarding dogs	A Breeding Centre will be established by a consortium of stakeholders
Development of a network for exchanging livestock guarding dogs	Many stock breeders would be rather reluctant to exchange livestock guarding dogs	A trusted third party (e.g., an environmental nongovernmental organization) will initiate the network	Stock breeder associations will take over and maintain the stock breeder network for exchanging livestock guarding dogs

NIMBY vs. περιβαλλοντική δικαιοσύνη (Hovardas and Botetzagias 2018)

- **Not In My Back Yard - NIMBY**

- Δίλημμα του φυλακισμένου
- Κατάσταση κοινωνικής παγίδευσης

- **Περιβαλλοντική δικαιοσύνη**

- Διανεμητική διάσταση
- Διαδικαστική διάσταση
- Διάσταση "αναγνώρισης«

- **Παραδείγματα**

- Διαχείριση απορριμμάτων
- Ανεμογεννήτριες, αιολικά πάρκα
- Σκουριές

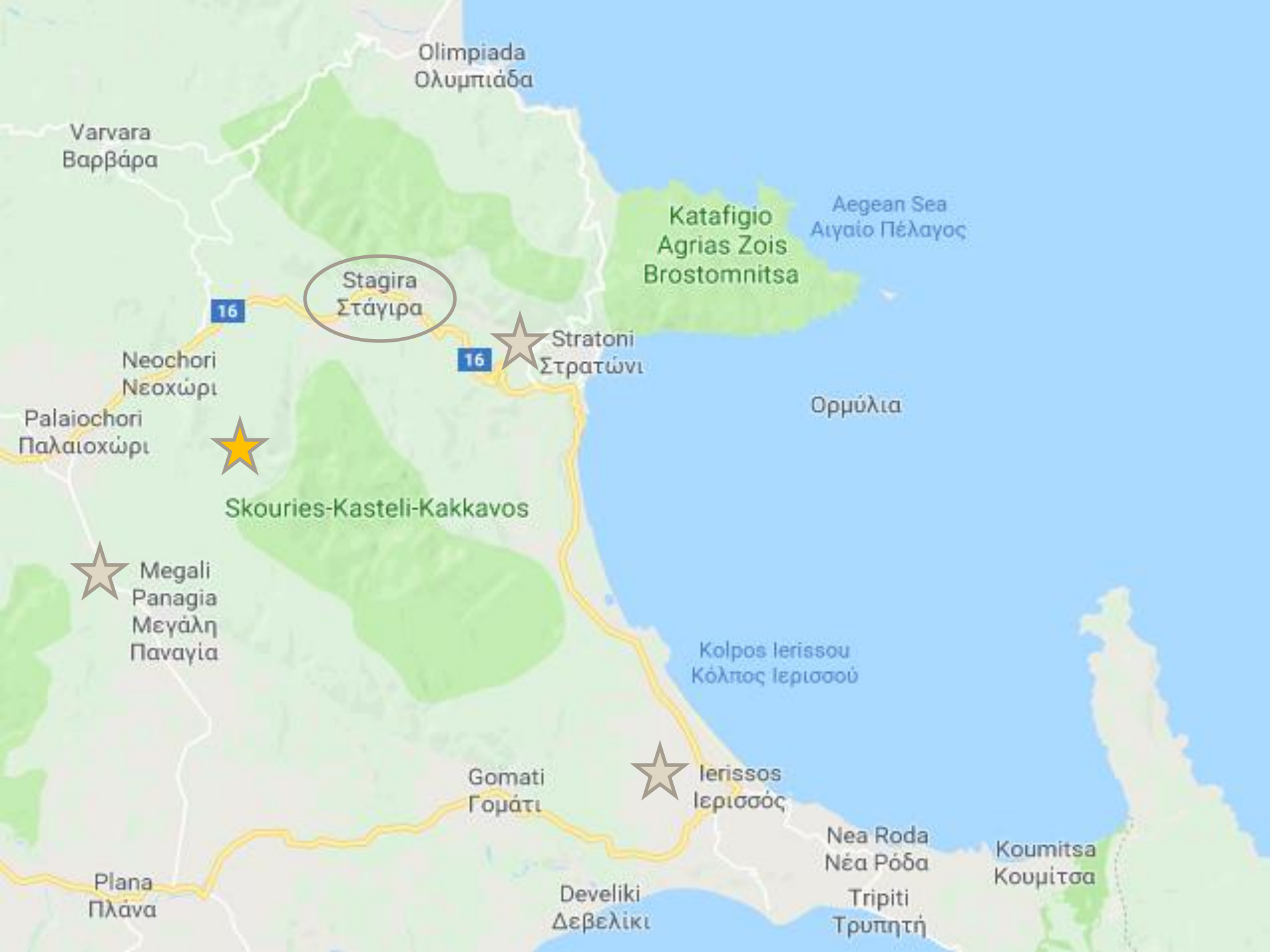

NIMBY vs. περιβαλλοντική δικαιοσύνη, πρόσθετα σημεία συζήτησης

- Μπορούμε να δεχόμαστε την αδειοδότηση έργων εναλλακτικής ενέργειας χωρίς την ταυτόχρονη απαλλαγή του συστήματος σε επίπεδο επικράτειας από ισόποση ενέργεια από ορυκτά καύσιμα;
- Μπορούμε να θυσιάσουμε οτιδήποτε στον βωμό της απολιγνιτοποίησης;
- Είναι όλες οι "πράσινες" λύσεις το ίδιο επιλέξιμες;
- Πόσο αντιφατικό είναι να συζητάμε όλα αυτά όταν συνεχίζουμε να αδειοδοτούμε έργα εξόρυξης υδρογονανθράκων;

Olimpiada
Ολυμπιάδα

Varvara
Βαρβάρα

Aegean Sea
Αιγαίο Πέλαγος

Katafigio
Agrias Zois
Brostomnitsa

Stagira
Στάγिरα

16

16

Stratoni
Στρατώνι

Ορμύλια

Neochori
Νεοχώρι

Palaiochori
Παλαιοχώρι

Skouries-Kasteli-Kakkavos

Kolpos Ierissou
Κόλπος Ιερισσού

Megali
Panagia
Μεγάλη
Παναγία

Gomati
Γομάτι

Ierissos
Ιερισσός

Nea Roda
Νέα Ρόδα

Koumitsa
Κουμίτσα

Plana
Πλάνα

Develiki
Δεβελίκι

Tripiti
Τρυπητή

Newspaper “Kathimerini”, 10 November 2017

www.cnn.gr, 10 November 2017

www.newsit.gr, 21 March 2013

www.thetoc.gr, 12 March 2015

Θέσεις υποκειμένου στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα

	Υποστηρικτές της επένδυσης, εργαζόμενοι στην εταιρεία	Μέλη του τοπικού κινήματος ενάντια στην εξόρυξη χρυσού
Αίτημα, διεκδίκηση	Εξασφάλιση βασικών συνθηκών και όρων εργασίας	Εξασφάλιση βασικών συνθηκών και όρων εργασίας
Πρότυπο εκφοράς	Φορντικό μοντέλο, εξάρτηση από τη γραμμή παραγωγής	Μετα-φορντικό μοντέλο, αυτονομία, κινητικότητα
Προϋπόθεση διατήρησης αυτενέργειας σε συνθήκες διακινδύνευσης	Η εταιρεία «τροφός», η εταιρεία «Αμάλθεια»	Διατήρηση των περιβαλλοντικών συνθηκών για την εξυπηρέτηση της «αυτοβιογραφίας»
Ενδεχόμενη αντίδραση αν η δυνατότητα αυτενέργειας πληγεί	Κατάληψη των στοών του μεταλλείου, εργασία άρρηκτα συνυφασμένη με την εντοπιότητα	Έξοδος, αποκατάσταση της ενότητας του εαυτού μέσα από τη μετανάστευση

Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη

- Αποανάπτυξη = δημοκρατικά ελεγχόμενη από-μεγέθυνση οικονομιών μέχρι ένα σημείο που θα εγγυάται την περιβαλλοντική και κοινωνική βιωσιμότητα
- Έκδοση Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς
  - Διάλογος με Γιώργο Καλλή
  - Hovardas, T. (2014b). Growth, degrowth, and crisis – An ecoleft approach. In: T. Hovardas (Ed.), Ecology and the Left – For the relationship between society and nature in the crisis and beyond (pp. 11-35). Nisos: Athens. [In Greek]
  - Latouche, S. 2008. Το στοίχημα της αποανάπτυξης. Μετάφραση Χ. Σαρίκα. Αθήνα: Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ.
  - Latouche, S., 2012. Can the Left escape economism? Capitalism Nature Socialism, 23, 74-78.
- Ειδικά τεύχη περιοδικών εκδόσεων
  - Journal of Cleaner Production, Special Issue, 2012, issue 18
  - Futures, Special Issue, 2012, issue 44
  - Ecological Economics, Special Issue, 2012, issue 84
  - Capitalism Nature Socialism, Special Issue, 2012, issue 23
  - Transform, The Left between Growth and Degrowth, 2011

Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη (1)

Έννοιες	Από-ανάπτυξη	Οικοαριστερά/ οικομαρξισμός
Άνθρωπος	Ο άνθρωπος με τις ανάγκες του	Ο άνθρωπος όπως διαμορφώνεται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις, ο άνθρωπος ως κοινωνία στη διαλεκτική της σχέση με τη φύση
Φύση	Η φύση ιδωμένη ως υπερϊστορική οντότητα, με συγκεκριμένη, καθολική οντολογία	Η φύση στη διαλεκτική της σχέση με την κοινωνία, ο μετασχηματισμός της φύσης μέσα από την εργασία ως καταστατικό στοιχείο των ανθρώπινων κοινωνιών

Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη (2)

Έννοιες	Από-ανάπτυξη	Οικοαριστερά/ οικομαρξισμός
Προνεωτερικό πλαίσιο αναφοράς	Αμοιβαιότητα ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, "φρόνηση" (λελογισμένος Λόγος)	Παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής σε προ-καπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής
Νεωτερικότητα	Άρση της αμοιβαιότητας ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, διάπραξη ύβρεως από τον άνθρωπο (γεωμετρικός Λόγος)	Παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής
Όριο	Υπάρχουν φυσικά όρια που πρέπει να γίνουν σεβαστά ώστε να εξασφαλιστεί η αρμονική συμβίωση του ανθρώπου με τη φύση	Φύση και κοινωνία γίνονται κατανοητές μόνο μέσα από τη σχέση τους, δεν υπάρχουν όρια που δίνονται μονομερώς από τη φύση

Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη (3)

Έννοιες	Από-ανάπτυξη	Οικοαριστερά/ οικομαρξισμός
Πρόταγμα	Επαναφορά σε ένα είδος προνεωτερικής αρμονίας και φρόνησης	Η οικολογία ως όρος αναπαραγωγής της κοινωνίας μέσα από τη σχέση κοινωνίας-φύσης
Μέθοδος	Α-μεγέθυνση	Κοινωνικός έλεγχος των δυνάμεων παραγωγής

Ανάπτυξη vs. αποανάπτυξη, ερωτήματα

- Είναι τα όρια της φύσης ή του τρόπου παραγωγής;
- Παράδοξο του Jevons (φαινόμενο αναπήδησης): Η ενσωμάτωση πράσινων τεχνολογιών δεν λύνει το πρόβλημα των ορίων στην ανάπτυξη, καθώς η εξοικονόμηση πόρων και ενέργειας που επιφέρει ανά μονάδα προϊόντος ή υπηρεσιών ακυρώνεται λόγω της διευρυμένης κατανάλωσης που ακολουθεί
- Παραγωγική διαδικασία: (1) Τομέας παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών, (2) τομέας παραγωγής μέσων παραγωγής
- Μέσα παραγωγής: (1) Μέσα παραγωγής που προκύπτουν από ανθρώπινη εργασία, (2) μέσα παραγωγής που δεν προκύπτουν από ανθρώπινη εργασία

Κεντρικά ερωτήματα

- Δημόσια αγαθά: δημόσιος έλεγχος vs. κρατική ή ιδιωτική ιδιοκτησία/έλεγχος
- Ανάπτυξη/αποανάπτυξη: Παραγωγή προϊόντων/υπηρεσιών και παραγωγή μέσων παραγωγής
- Περιβαλλοντική δικαιοσύνη – Ποια η δυνατότητα επικοινωνίας της τοπικής κλίμακας με ευρύτερες κλίμακες αναφοράς;
- Μπορεί η φύση να υπαγορεύει κανονιστικές αρχές στις ανθρώπινες κοινωνίες;
- Ποια η δυνατότητα και το εύρος αυτενέργειας στην κοινωνία της διακινδύνευσης;

Αναφορές (1)

Οικολογικός εκσυγχρονισμός

- Hovardas, T. (2016a). Two paradoxes with one stone: A critical reading of ecological modernization. *Ecological Economics*, 130, 1-7.

Διακινδύνευση και περιβαλλοντικός σχεδιασμός

- Hovardas, T. (2012). Can forest management produce new risk situations? A mixed-motive perspective from the Dadia-Soufli-Lefkimi Forest National Park, Greece. In: J. Martin-Garcia, & J. J. Diez (Ed.), *Sustainable Forest Management: Case Studies* (pp. 239-258). Rijeka, INTECH.
- Hovardas, T. (2017c). Risk and uncertainty: Theories of the “unexpected” and environmental planning (In Greek). In: E. Manolas (Ed.), *Environmental Sociology* (pp. 93-121). Gutenberg, Athens. [In Greek]
- Hovardas, T. (2018b). A methodology for stakeholder analysis, consultation and engagement in large carnivore conservation and management. In: T. Hovardas (Ed.), *Large Carnivore Conservation and Management: Human Dimensions* (pp. 79-96). London: Routledge.

Αναφορές (2)

Πυρκαγιές 2007

- Hovardas, T. (2014a). 'Playing with fire' in a pre-election period: Newspaper coverage of 2007 wildfires in Greece. *Society & Natural Resources*, 27, 689–705.
- Hovardas, T. (2015a). An 'asymmetric threat' that should have been anticipated: Political discourse on 2007 wildfires in Greece. *Environmental Communication*, 9, 409-427.

Τραγωδία των κοινών

- Hovardas, T. (2017d). The sacred cow of Garrett Hardin: A critical reading of the theory of the commons (In Greek). In: G. Velegrakis, H. Konstantatos, & C. Hadjimichalis (Eds.), *Political ecology* (pp. 33-52). Nisos: Athens. [In Greek]

Ανάπτυξη vs. Αποανάπτυξη

- Hovardas, T. (2014b). Growth, degrowth, and crisis – An ecoleft approach. In: T. Hovardas (Ed.), *Ecology and the Left – For the relationship between society and nature in the crisis and beyond* (pp. 11-35). Nisos: Athens. [In Greek]

Αναφορές (3) – Προστατευόμενες περιοχές

-
- Hovardas, T., & Stamou, G. P. (2006a). Structural and narrative reconstruction of rural residents' representations of 'nature', 'wildlife', and 'landscape'. *Biodiversity and Conservation*, 15, 1745-1770.
  - Korfiatis, K. J., Hovardas, T., Tsaliki, E., & Palmer, J. A. (2009). Rural children's views on human activities and changes in a Greek protected wetland. *Society & Natural Resources*, 22, 339-352.
  - Hovardas T., & Korfiatis K. J. (2011). Towards a critical re-appraisal of ecology education: Scheduling an educational intervention to revisit the 'Balance of Nature' metaphor. *Science & Education*, 20, 1039-1053.
  - Hovardas, T. (2013). A critical reading of ecocentrism and its meta-scientific use of ecology: implications for environmental education and ecology education. *Science & Education*, 22, 1467-1483.

Αναφορές (4) - Σκουριές

-
- Hovardas, T. (2017a). Gold mining in the Greek “village of Gaul”: Newspaper coverage of conflict and discourse coalitions. *Environmental Communication*, 11, 667-681.
  - Hovardas, T. (2017b). “Battlefields” of blue flags and sea horses: Acts of fencing and de-fencing place in a gold mining controversy. *Journal of Environmental Psychology*, 53, 100-111.
  - Hovardas, T., & Botetzagias, I. (2018). Keratea and Halkidiki: Dimensions of environmental justice. In: N. Serntedakis, & S Tombazos (Eds.), *Aspects of the Greek crisis: Conflict cycle of protest and institutional outcomes* (pp. 448-493). Gutenberg, Athens. [In Greek]
  - Hovardas, T. (υπό εκτύπωση). Discursive positioning of actors in a gold mining conflict in Northern Greece: Risk calculus, subjectification and place. *Extractive Industries and Society* (υπό εκτύπωση).